

אתגרים חדשים

יהודי גרוזיה עושים היסטוריה

בתחילת נובמבר 1969, כשעשיתי את צעדי הראשונים במשרד, נתקבל אצל שאול אביגור מסמך היסטורי. היה זה מכתב קצר לראש-הממשלה גולדה מאיר, שאליו צורף מכתב ארוך חתום על-ידי ראשי שמונה-עשר בתי אב של יהודים מגרוזיה. תאריך החתימה על המכתב היה 22 באוגוסט. המסמך עשה דרך ארוכה ונתיב מסעו נשמר בקפידה ובסודי סודות כדי שלא יפול לידי שירותי הבטחון הסובייטים. מהנדס יהודי נורבגי הברית אותו מברית-המועצות והביאו לשגרירות ישראל באוסלו. השגרירה, הגברת אשל, החליטה להעבירו לידי שאול אביגור בתל אביב. במכתב הקצר אל גולדה ביקשו החותמים להעביר את הצהרתם לוועדה לזכויות האדם של האו"ם ולידי שגריר ישראל באו"ם. כן ביקשו לפרסמו כלשונו בעיתונות, לרבות חתימותיהם. נרעשים, התאספנו אצל שאול והחלטנו לפעול מיד. את המכתבים מסר שאול לגולדה באופן אישי עם המלצה למלא אחר מבוקשם. גולדה, שהתרגשה מאוד, החליטה למסור הודעה לתקשורת מטעמה ומטעם הממשלה. ראשי שמונה-עשרה ה"חמולות" מגרוזיה, שלושה-עשר מהעיר קוטאיסי, שלושה מפוטי, אחד מטביליסי הבירה ואחד מקולאשי, שבה היה ישוב יהודי גדול, חתמו בשמותיהם ואף גילו את כתובותיהם. במסמך סיפרו שהגישו בקשות להתיר להם להגר לישראל לשם מגורי קבע. לבקשותיהם היו מצורפות ההזמנות מקרוביהם בישראל וכן השאלונים שהיה עליהם למלא בהתאם להוראות המשרדים הממשלתיים, המטפלים במתן היתרי יציאה מברית-המועצות. לאחר שקיבלו תשובות חיוביות בעל-פה, מיהרו למכור את רכושם ועשו הכנות ליציאה. חודשים חיכו לקבלת ההיתרים - לשוא. הם הריצו מכתבים אין-ספור למשרדים השונים, אך תשובות קיבלו רק בעל-פה, תשובות מעורפלות. הם הגיעו למצב נואש. הם הסבירו במסמך את הסיבות לרצונם לעלות לישראל, "מולדתו של העם היהודי". הם הדגישו שזכותם לעלות תואמת את עקרונות מדיניות ברית-המועצות כלפי הבעיה הלאומית וגם את האמנה הבינלאומית לזכויות האדם שברית-המועצות חתומה עליה. המסמך תיאר את ההיסטוריה הטרגית של העם היהודי בתפוצות ואת נס הקמת מדינת ישראל.

שלחנו את המסמך ליוסף תקוע, שגריר ישראל באו"ם, שהעבירו להפצה לוועדה לזכויות האדם. במקביל ערך תקוע מסיבת עיתונאים, שבה נתן פרסום לתוכן המסמך.

בעשרה בנובמבר 1969 הופיעה גולדה ברדיו ובטלוויזיה. היא דיברה בהתרגשות

רבה, וביטאה בשמה ובשם הממשלה את ההערכה העמוקה לאומץ לבם של שמונה-עשר היהודים הגרוזינים, שהרימו את קולם ללא פחד, בדרישה להכיר בזכותם של יהודים לעלות לישראל, אם זה רצונם. גולדה דיברה על דביקותם של יהודי גרוזיה בערכי ישראל. היא סיימה את דבריה באומרה: "ממשלת ישראל והעם כולו גאים בעמידת אחינו ויגבירו את מאמציהם לקרב את היום, שבו יהיו אחינו הרחוקים בקרבנו."

דברי גולדה זכו לפרסום נרחב במערב. הם היוו מסר ליהדות התפוצות, שיש להגביר את המאבק ההסברתי והמדיני למען גאולת יהודי ברית-המועצות. דאגנו, כמובן, שדברי גולדה יגיעו גם לידיעת הפעילים היהודים בברית-המועצות, כעידוד למאבק גלוי ונמרץ.

בהודעתה של גולדה בסתיו 1969 ראיתי ציון דרך חשוב ביותר במאבק לגאולת יהודי ברית-המועצות, ואילו בצעדס האמיץ של יהודי גרוזיה ראיתי מעין פריצת דרך לקראת מאבק גלוי.

במרוצת הזמן עלו ארצה כל שמונה-עשר בתי האב שראשיהם היו חתומים על מסמך ההיסטורי של יהודי גרוזיה, על טפס נשיהם וזקניהם.

קבוצת ותיקי "הלוחמים"

לבד מהעבודה השוטפת, הדיונים והשיחות שקיימתי עם הצוות, חיפשתי עניין כלשהו שיש בו אתגר אישי, מעין רצון לספק את תחושותי האישיות ואת סקרנותי האינטלקטואלית. עניין מיוחד מצאתי בשיחות עם עולים ובמיוחד עם עולים שהיו פעילים במאבק עוד בהיותם בברית-המועצות. לא קשה היה לגלות שבין "נתיב" לבין העולים קיים למעש נתק. שייקה כמעט ולא נפגש איתם, שכן חסרה לו השפה הרוסית ואילו שאול, הגם שאהב לשוחח עם עולה ש"יש לו סיפור", הסתפק בשיחות חד-פעמיות בלבד. יוסף מלר, שהיה תחקירן מעולה, קיים שיחות ארוכות ויסודיות עם העולים ורשם את הפרטים העיקריים כדי להכניסם לכרטסת. התחקירים של יוסף היוו, כאמור, את הבסיס לכרטסת המידע של "נתיב", שלימים נתגלתה כחיובית ביותר. אולם גם יוסף הסתפק בתחקיר ולא קשר איתם קשרים קבועים. היחיד ב"נתיב" שקשר קשרים קרובים עם עולים היה יקה ינאי. הוא רכש את אמונם ואת חיבתם, אך מכיוון שפעל במסגרת "בר" ולא ב"נתיב", לא מנעו מגעיו עם עולים את הניכור שנוצר בינם לבין המשרד.

נתק זה דחף כמה מן העולים לזרועותיהם של "מיליטנטים" ישראלים, שקודם לכן לא גילו כל עניין במאבק של יהודי ברית-המועצות. גם פוליטיקאים שמתוך כדאיות החליטו "להתלבש" על הנושא. החלו לטפח את המפורסמים שבקרב העולים. הצעתי לשאול שאזמן אלי קבוצה קטנה של עולים, מאלה שפעלו במוסקבה, לנינגרד, ריגה, קישינייב ומינסק, אפגש איתם מעת-לעת כדי להחליף דעות, הערכות ורשמים ולדווח להם על הפעילות שלנו. שאול תמך ברעיון, וכך ריכזתי קבוצה שמנתה שבעה עולים.

רובם "בילו" שנים בבתי-סוהר ובמחנות על "פעילות אנטי-סובייטית", ולאחר שחרורם שבו לפעילות ציונית. הם לא נבחרו מפני שהיו אסירים לשעבר, אלא מפני שסמכתי על שיקול דעתם, ומכיוון שביטאו את מחשבותיהם בפשטות, ללא דמגוגיה ובלי שהשתמשו במלים "מפוצצות" - תכונה שאפיינה רבים מבין אלה, שגדלו על ברכי התרבות והסגנון הסובייטיים. עמיתי ב"נתיב" חששו פן אגלה לידידי העולים פרטים רגישים שאינם לפרסום, ואף התרשמתי כי שאול ויוסף לא היו שלמים עם הפתיחות שגיליתי בשיחותי. לא יכולתי לסמוך אלא על חוש השיפוט שהיה לי ביחס לחברי הקבוצה, ולא התבדיתי. כמעט כל העולים שבחרתי, הכירו את השלטון הסובייטי גם בבתי-הסוהר וגם מחוצה להם, ולמדו להכיר ב"בתי-הספר" הסובייטיים בני-אדם על קרביהם. הם לא נימנו על הפטפטנים והרברבנים. רבים מן העולים המיליטנטים, שלא התנסו במאסרים, גילו חשדנות רבה כלפי אנשי "נתיב" שהיו פקידי ממשלה ובתור שכאלה גם נציגיה. והנה דווקא אצל האסירים לשעבר לא גיליתי תכונה זו.

חוסר אמון מופגן כלפי המשרד גילו הריגאים, שעוד לפני עלייתם ארצה מתחו ביקורת על ממשלת ישראל, שלא עשתה, לדבריהם, די למען פתיחת השערים. כמה מה"מיליטנטים" לא הסתפקו בהשמעת ביקורת נגד "נתיב", אלא גילו עוינות של ממש, כלפי הממשלה. הם גם לא התקשו למצוא "מסבירים" ישראלים שחיזקו את ידיהם. וכך, כבר בנובמבר 1969, קראתי ב"מעריב" מאמר ארוך של גאולה כהן, שהוקדש לאסיר ציון בוריס קוצ'וביבסקי. המאמר נכתב כמכתב אישי אל האסיר, ובין שאר ה"פנינים", נאמר בו שבוריס בוודאי שאל את עצמו מדוע ממשלת ישראל לא עושה דבר למען שחרורו. התשובה שניתנה במאמר היתה: "מפני הפחד, או גררע מזה, "מפני קטנות האמונה". אחת הפעילות מריגה היתה לאה סלוביבה, עורכת-דין במקצועה, שפנתה אלי והציעה שנארגן "משפט ציבורי" בלונדון או בכל בירה אירופית אחרת. פורום כזה, הציעה סלובינה, יגבה עדויות של עולים וידון במדיניות וביחס של ברית-המועצות כלפי המיעוט היהודי. אמרתי לה כי באנגליה יש ל"בר" קשרים עם משפטנים דגולים ולא תהיה כל בעיה להפעילם, בין בכלי התקשורת ובין בפניות לממשלת ברית-המועצות, אולם הסברתי לה שטריבונלים ציבוריים הם "המצאה" סובייטית וקומוניסטית, ובמערב נחשבו להצגה תעמולתית זולה, שכן מופיעים בהם רק עדי תביעה ולשופטים ידוע מראש מה תהא החלטתם. סיפרתי לה על השימוש שאנו עושים בתמיכתם של משפטנים בעלי מעמד בינלאומי, למשל, בהקמת ועדות חקירה שחבריהן ביקרו בברית-המועצות, נפגשו עם פעילים וקיימו שיחות עם נציגי השלטון. ועדות החקירה מפרסמות את ממצאיהן במערב ומותירות רושם עמוק בשל אמינותן הגבוהה. משפטנים בעלי שם לא יאותו להשתתף בטריבונל מבוים. ההסברים שלי היו לשוא. סלובינה פנתה לפוליטיקאים, ששאלו אותי לפשר הסתייגותי מן הרעיון. למזלי היה השופט ד"ר בנימין הלוי אחד מהם. הוא היה חבר-כנסת, אופוזיציונר פעיל ומשפטן בעל שם. הוא עמד לבקר באנגליה והצעתי לו לבדוק עם עמיתיו את ההצעה של סלובינה. בשובו הבהיר ד"ר הלוי לסלובינה שעמדתי עמדה במבחן המציאות.

אבל סלובינה המשיכה להיות עוינת למשרד.

למען האמת, לא הופתעתי מיחס העולים מברית-המועצות כלפי הממשלה הסוציאליסטית של ישראל. הם גילו כלפיה יחס של חשדנות שגבלה בעוינות. את ה"סוציאליזם" הסובייטי, שהכירו היטב, הם שנאו שנאה עמוקה. אמנם הם ידעו שהסוציאליזם במערב שונה מזה שהכירו. חרף זאת התייחסו אליו בחוסר אמון. אפילו המיעוט, שלא גילה עוינות כלפי ה"ממשלה בהנהגת הסוציאליסטים", חשו גם הם מידה מסוימת של "צער" על שגולדה סוציאליסטית.

אמנם, הפעילים הראשונים שהגיעו ארצה הוזמנו לשיחות עם שאול, צבי, יקה ויוסף מלר, אך עם זאת נתקלו אנשי "נתיב" לעתים קרובות בדברי ביקורת בוטים ו"מחוספסים", שגבלו לפעמים בגסות רוח. תשובותיהם לשאלותינו נאמרו בנימה של כמעט התנשאות עוינת, בבחינת "מה אתם מבינים?!!" כתוצאה מכך, היו פעילים שהקשר איתם נחלש וכן כאלה שהקשר עמם נותק לחלוטין.

כל עלייה היא ברכה למדינה, ולכן, לא הצד האידיאולוגי הדאיג אותי בתופעות, שהתגלו אצל חלק מהפעילים, שכן השקפותיו הפוליטיות של כל עולה הן נחלתו הפרטית. גישתם והתנהגותם של העולים-הפעילים הן שהכבידו על הקשר שלנו איתם. העולים אמנם שנאו ברובם את המשטר הסובייטי-קומוניסטי, אך מכיוון שהתחנכו על ברכי המשטר הקומוניסטי, וגדלו בתוך החברה הסובייטית, הם התקשו להשתחרר מן ההרגלים הסובייטיים ביחסי אנוש, מן הסגנון הסובייטי בעל-פה ובכתב, ולעתים קרובות גם מדרכי החשיבה הטוטליטריים. ככל שהירבתי לפוגשם כך הבנתי שרק הזמן יוכל לשחרר את העולים האלה ממורשתם הסובייטית.

כשעיינתי לראשונה בכתב-העת "קונטיננט", שיצא לאור בפאריס על-ידי מהגרים רוסים (בתחילה במימונו של סולז'ניצין), אמרתי ליקה ש"קונטיננט" אינו אלא כתב-עת אנטי-סובייטי בתוכנו, אך סובייטי בסגנונו וברוחו. הכל שחור או לבן. כולם או "איתנו" או "נגדנו", ללא הרהורים ובלי ספיקות. בניגוד לישראלים רבים ובהם כמה מעמיתי, למדתי במרוצת הזמן שיש להתייחס לעולים מברית-המועצות בסבלנות ובסובלנות. לצד האכזבות אשר הנחילו לנו הפעילים, היו גם כמה נקודות אור במפגשים ראשית כל, היה עלי להחליט עד כמה אני חושף בפניהם את טיב פעילויות "נתיב" ו"בר".

הבלטת העובדה שממשלת ישראל, על שלוחותיה השונות, פועלת, יוזמת, מכוונת ומדריכה את המאבק הציבורי והמדיני במערב, היה מונע מאיתנו כל סיכוי לזכות בתמיכה ציבורית רחבה, ובוודאי שהמאבק לא היה זוכה לתמיכת ממשלות ופרלמנטים. הכסות שעטתה את פעולתנו הביאה לכך שרק מעטים מהעולים ידעו אל נכון את חלקה של ממשלת ישראל במאבק לשחרורם. מכיוון שכך, הגעתי עם שאול להבנה, שלפחות לקבוצה שעמה אני מקיים מפגשים קבועים, אחשוף טפח מפעולותינו שיתן להם להבין את העובדות לאשורן. דובר על תיאור כללי של פעולות "בר" במערב ופעילות "נתיב" בברית-המועצות.

לא הייתי בטוח שקבוצת "העולים שלי", שאותם פגשתי בקביעות במשך כחצי שנה, העריכו כמוני את החשיבות שייחסתי לפגישות. נועצתי בהם על אופיו של חומר ההסברה ברוסית ש"נתיב" מכינה למשלוח לברית-המועצות ועל תפניות השידורים ברדיו בשפה הרוסית. אחד הרעיונות ששאבתי שם היה הצורך "לנצל" את העולים למבצעי הסברה ומחאה במערב. מבצעים אלה, הצהרותיהם של אישי ציבור, ומסקנותיהן של ועדות חקירה, לא רק שהם שהיו לחץ על השלטונות הסובייטיים ועוררו עניין בקרב דעת-הקהל, הם הגיעו גם לידיעת הפעילים בברית-המועצות, חיזקו את רוחם ודרבנו אותם להגביר את המאבק. עוד בהיותי בווינגטון, התעוררו אצלי ספיקות לגבי ההחלטה, שקיבלו שאול וצבי בתמיכת יוסף מילר, שלא להפעיל עולים בהופעות פומביות במערב. את הנימוקים להחלטתם לא יכולתי לבטל באופן פסקני, אך לדעתי הנימוקים שהעלו לא היו משכנעים דיים, משום שהתבססו על ספקולציה ולא על מידע. סברתם של שאול וצבי היתה שהופעות פומביות של עולים, ובמיוחד עולים שהיו פעילים בעבר בברית-המועצות, יסכנו את המשך יציאת אלה שהק.ג.ב. עלול לחשוף שיצטרפו לפעילות תעמולתית אנטי-סובייטית כאשר יגיעו למערב. צבי אף הרחיק לכת בטיעון, שהדבר עלול לסכן את המשך היציאה בכלל. גישה זו תאמה את הגישה של ד"ר נחום גולדמן. בשנת 1968 הזהיר גולדמן, תוך הסתמכות על "מקור מוסמך", שאם תתקיים ועידת האינטלקטואלים בפאריס תפסיק פולין את עליית היהודים, אזהרה שבעקבותיה החליט שאול לבטל את הוועידה עד שחזר בו מהחלטתו! גם אז, כאשר העלייה היתה בראשיתה והחששות היו גדולים שמא תופסק, גם אז אמרתי לעצמי, שהנימוקים האלה אינם אלא ספקולציות, ולמען האמת, אין להם כל אישור. כאמור, אחת השאלות הראשונות שהצגתי לפני קבוצת הפעילים היתה, האם הופעות פומביות של עולים במערב עלולות לסכן את המשך העלייה. התשובות שקיבלתי היו חד-משמעיות: צריך להפעיל עולים בהסברה במערב, ואין בכך סכנה להמשך העלייה. התגובה שניתנה פה אחד עוררה אצלי ספיקות. תהיתי שמא אלה שדעתם שונה אינם מעזים לחלוק על דעת הרוב. כמובן שביקשתי הסברים והבהרות לעמדתם הפסקנית, ובכל זאת החלטתי לשוחח עם כמה מהם ביחידות.

גם בשיחות בארבע עיניים עמדו העולים על דעתם שאין סיכון בהכללת עולים בהסברה פומבית. להסבר ברור יותר זכיתי מעולה, שאביו שירת באחת מזרועות הבטחון של ברית-המועצות. לדבריו, לא היה ספק שהק.ג.ב. הופתע מכך שהפעילים היהודים אינם מרימים קול מחאה לאחר עלייתם, כשם שעשו אותם דיסידנטים רוסיים, שגורשו מברית-המועצות למערב ותקפו שם ללא רחם את המשטר הסובייטי. בן שיחי הסביר, שגופי השלטון הסובייטי ממונים כל אחד בנפרד על תחומו הוא. לגורמי הבטחון הפנימי יש נימוקים משלהם מדוע להתיר את עליית חלק מהפעילים, ועל פניו נראה, שיש פעילים שהק.ג.ב. מעדיף להיפטר מהם. זרוע זו של הק.ג.ב. אינה עוסקת כלל וכלל בהסברה ובתעמולה סובייטית במערב.

וספק אם יש לה ולו מידה קטנה של התעניינות במה שהפעילים עוסקים לאחר שברית-המועצות נפטרת מהם. באלה מגלה עניין, אם בכלל, זרוע אחרת לגמרי של גורמי הבטחון.

בעניין זה ניסיתי לשוחח עם שאול ועם צבי, אך לא גיליתי מצדם כל נכונות לשנות את החלטתם. שאול התריס כנגדי, שגם אני מעגן את נימוקי בהשערות ולא בדברים מבוססים. באחת ההזדמנויות אמרתי לשאול בלהט הוויכוח, שכל עוד הוא נושא באחריות, לא אמשך להתווכח איתו, אך עם כניסתי לתפקיד ראש "נתיב", אפעיל עולים למשימות הסברה במערב. שאול הגיב בשקט שזאת תהיה זכותי. צבי, לעומתו, העיר שראש-הממשלה תצטרך להכריע. על כך הגיב שאול בפסקנות: "ראש 'נתיב' יחליט, והחלטתו תשמש המלצה של 'נתיב' לראש-האמשלה," הרגשתי אז הקלה רבה. שאול הבהיר בכך לצבי נצר שבכוונתו להעביר אלי את סמכויותיו כראש המשרד. הנחנו לוויכוח, והפעלת העולים בהסברה הוקפאה לפי שעה.

והנה, תוך פחות משבועיים מצאו את עצמם שאול וצבי בתוך תסבוכת ציבורית מאוד לא נעימה. ומעשה שהיה כך היה: עסקנים אחדים של "חירות" או ממקורבי "חירות", פתחו בפעילות במערב מבלי שבאו תחילה בדברים עם "נתיב". גאולה כהן וחיים לנדאו זימנו אחדים מן העולים-הפעילים המיליטנטים והתקשרו עם ברפמן, איש 'חירות' בארצות-הברית. כך נולדה התכנית לשגר להופעות בניו-יורק וברחבי ארצות-הברית את ישה קזקוב, שהופעותיו במוסקבה זכו להד רב במערב, ואת הפעיל הריגאי בוריס שפרלינג. משנודע הדבר, הציע שאול לפנות למנחם בגין ולבקשו לשכנע את יוזמי התכנית לבטלה. שאול ביקשני שאצטרף אל צבי בפגישתו עם בגין. בגין היה ידידותי ובמצב רוח טוב, לא התווכח איתנו, והסתפק רק בהערות כגון, "אולי כדאי, לפעמים להסתכן בשביל להזיז דברים." לבסוף הוא הבטיח "לשקול ולבדוק" את העניין, אך לא מעבר לכך.

ובכן, בדצמבר 1969 יצאו קזקוב ושפרלינג עם חיים לנדאו לניו-יורק. כבר בתחילת הביקור התפוצצה פצצה תקשורתית. בראיון עם סופר ה"ניו-יורק טיימס" דיבר שפרלינג על מחתרת יהודית הפועלת בברית-המועצות. בעוד הפעילים בברית-המועצות עושים הכל כדי לשוות למאבקם לעלייה אופי של תנועה גלויה למחצה, בא שפרלינג ואומר את דבריו הנשמעים כמעט כהלשנה. אם יש "מחתרת", כבר ימצא מי שימליץ בק.ג.ב. לפעול בהתאם! לקראת צאתם לארצות-הברית, תודרכו שפרלינג וקזקוב על-ידי גאולה כהן וחיים לנדאו. השניים חסרו כל נסיון, רקע ומידע בכל הנוגע להתפתחויות במאבק של היהודים בברית-המועצות, ואולי ידעו עוד פחות כיצד מתנהל המסע במערב. ישה קזקוב, הצעיר שהיה במוסקבה "לוחם בודד", לא ייצג למעשה את חוגי הפעילים. דב שפרלינג המיליטנט מריגה, נודע כפעלתן אימפולסיבי חם מזג. לא התפלאתי, אפוא, ששאול וצבי החליטו להורות ליורם דינשטיין להסביר לארגונים היהודים בארצות-הגריית מדוע אין לסייע לשני העולים, שנשלחו שלא על דעת ממשלת ישראל, והופעותיהם מאורגנות על-ידי ברפמן. צבי הריץ מכתב ליורם, שבו כתב, בין השאר, שאילו שלחו הסובייטים פרובוקטורים, הם היו מתנהגים

בצורה דומה לזו של שפרלינג וקזקוב. יורם מילא אחר ההוראה שקיבל מצבי והסביר לנציגי הארגונים מדוע ימנעו מהושטת עזרה בארגון ההופעות של שפרלינג וקזקוב. תחילת הביקור בניו-יורק לא היתה מרשימה במיוחד, אך ליורם נודע שברפמן טיפל בארגון הופעות בערים נוספות בארצות-הברית התיכונה ובחוף המערבי. ברפמן היה קשור בפעילות חוץ-ממסדית. יורם הכיר פעילות זאת היטב, ובהתאם לקו שאימצנו, נהג להושיט להם עזרה שקטה. יורם טס מערבה, נפגש עם העסקנים שאליהם פנה ברפמן וכתוצאה מפניותיו, הופיעו שפרלינג וקזקוב בבתי פרטיים, ובפני קהל קטן יחסית. מארגני הביקור החליטו להגיב על הצעדים של יורם. בוקר אחד פירסמה העיתונות, שחבר הכנסת של "חירות", ד"ר בנימין הלוי, הגיש שאילתא בכנסת על ידיעה שקיבל מניו-יורק ולפיה הקונסול יורם דינשטיין, בהתאם להוראה מהארץ, הפיץ בין הארגונים היהודים שמועה ששפרלינג וקזקוב הם פרובוקטורים, והופעותיהם הפומביות עלולות להזיק למאבק למען יהודי ברית-המועצות.

שאל נקרא לגולדה. הוא פרש בפניה את הסכנות הטמונות בהופעות בלתי שקולות של עולים, וסיפר לה על דבריו של שפרלינג, כפי שפורסמו ב"ניו-יורק טיימס", בדבר קיומה של מחתרת יהודית בברית-המועצות. שאל אישר באזניה שאכן נשלח מכתב ליורם. מלבד הוראה לשכנע ארגונים יהודים שלא לשתף פעולה עם מארגני הביקור, היו במכתב כמה משפטים שהיוו כנראה אמתלה להאשמות שפרסם ח"כ בנימין הלוי. גולדה הסכימה עם שאל להכחיש שיורם כינה את העולים פרובוקטורים. הסיפור על מכתבו של צבי הדהים אותי. הכרתי היטב את אנשי הארגונים היהודים בניו-יורק. לרגע לא האמנתי שהם יפיצו על יורם דבר שקר. עם זאת הייתי בטוח שיורם ביצע הוראה שקיבל מצבי. בעת הדיון שהתקיים ב"נתיב" הייתי כאיש נדהם ושתקתי. אולם כאשר צבי הציע שישגר מכתב חדש ובו יסביר ששני העולים "אינם מאוזנים", התפרצתי. הרמתי את קולי: "מה שנעשה - שלא יעשה עוד לעולם ב'נתיב'" - פסקתי. לפרשה זו היה המשך מפתיע שלא איחר לבוא.

הביקורים של שפרלינג וקזקוב במרכז ובמערבה ארצות-הברית עבר מבלי להכות גלים, אך בשובם לניו-יורק פתח ישה קזקוב בשביתת רעב. מחאתו של העולה הצעיר מברית-המועצות, שפתח בשביתת רעב במרכז הסואן של מנהטן, משך אליו מיד את תשומת לב כלי התקשורת. יהודי ניו-יורק נסערו ונהרו לראות את הצעיר היהודי, שצעדו נגע ללבותיהם. העיתונות הישראלית לא הסתפקה בתיאורים, והופיעו גם מאמרי פרשנות. גולדה ביקשה משאל שיורה ליורם לבקר אצל קזקוב השובת רעב, ולהביע בפניו, בשם ממשלת ישראל, את ההערכה למאמציו לתאר בפני העולם את הטרגדיה של יהודי ברית-המועצות, ובמקביל לבקשו להפסיק את השביתה בטרם יגרום נזק לעצמו, ולאחר שהשביתה, למעשה, כבר השיגה את מטרתה.

שנים רבות לא משה מזיכרוני פרשת מכתבו האומלל של צבי לדינשטיין, למרות שהציבור שכח את התקרית במהירות. תיאור שביתת הרעב של ישה והביקור שיורם ערך אצלו, השכיחו את הפרסומים על השאילתא של בנימין הלוי.

מעולם לא היה בידינו מידע מבוסס לגבי השיקולים האמיתיים, שהניעו את שלטונות ברית-המועצות להרחיב או לצמצם מפעם לפעם את ממדי העלייה. במחצית השנייה של שנת 1969 סביר היה להניח שיציאת יהודים לישראל, גרמה לגידול עצום בזרם הבקשות ובעקבותיהם לגידול במספר ההזמנות שנשלחו מישראל ליהודים ברחבי ברית-המועצות. להערכתנו, זו היתה הסיבה העיקרית לעצירת העלייה ב-1970. השלטון הסובייטי היה, כנראה, נחוש בדעתו לשמור על ממדי העלייה ברמה שהוא קבע, ולשם כך היה צורך "לכבות" את בהלת העלייה בקרב היהודים בעקבות יציאת אלפי עולים בשנים 1968-1969.

ה מ ו ע צ ה ה צ י ב ו ר י ת

המציאות החדשה, שנוצרה, האיצה בי את ההחלטה לקדם הקמת גוף ציבורי רחב וממוסד בישראל, דוגמת הוועדים למען יהודי ברית-המועצות, שקמו בצפון אמריקה, בדרומה, באירופה ואף באוסטרליה. הצעתי שהמשרד יעמוד בקשר הדוק עם המועצה הציבורית שתקום, בדומה לקשר עם המועצות הפועלות בארצות המערב. צבי היה ספקן במקצת, שכן חשש מהייצוג המפלגתי, שעלול לגרום בעיות מיותרות לפעולות "בר", אך שאול נתן לכך את ברכתו. שאול ואנכי נפגשנו עם ראשי המפלגות, בפניהם העלינו את ההצעה וקיבלנו את ברכתם. הוסכם על הכל שהמפלגות תשגרנה למועצה נציגים בעלי מעמד הולם, שהנושא קרוב ללבם. בראש המועצה יכהנו נשיא ויושב-ראש הנהלה. אייב הרמן, נשיא האוניברסיטה העברית ואיש מפלגת העבודה, הוצע לכהן כנשיא ואילו כיושב-ראש הנהלה הוצע חבר הכנסת מטעם גח"ל זלמן אברמוב, אישיות מכובדת שהיתה מקובלת בחוגים רחבים של הציבוריות הפוליטית בישראל. הבחירה היתה מוצלחת. השניים קיבלו את תמיכת ראשי המפלגות, וגם התברר לנו, בדיעבד, כי שני האישים פעלו בכישרון רב והתמסרו לנושא בכל לבם. בין נציגי המפלגות במועצה, מן הראוי לציין את חברי הכנסת ד"ר בנימין הלוי וד"ר גדעון האוזנר, שהיה התובע במשפטו של אייכמן. כן צורפו להנהלה אנשי ציבור על בסיס אישי כמו הגברת רעיה יגלום, מראשי ויצ"ו העולמית, והתעשיין ישראל פולק, שנרתמו לגיוס כספים לפעולות המועצה. לפגישות שאירגנו בדירותיהם הפרטיות הוזמנו בנקאים, אנשי עסקים, תעשיינים ונציגי מוסדות ציבור. וכך נאסף התקציב ההתחלתי.

משנודע לשר-האוצר, פנחס ספיר, על איסוף התרומות הגה את ההצעה שהממשלה והסוכנות היהודית יקציבו את הכספים למועצה. לדעתו, בגיוס הכספים על-ידי המועצה היה כדי להפריע לגיוס סכומים משמעותיים יותר למטרות אחרות. תוך יצירת אווירה של קונסנזוס לאומי, הצליחה המועצה הציבורית, בתוך זמן קצר, ליזום ולכוון את הפעילות הציבורית בארץ למען יהודי ברית-המועצות. פעילות זו צימקה בהרבה את הנזק, שעלול היה להיגרם על-ידי גופים מיליטנטיים. עם הקמת המועצה הציבורית הוחל, בברכתה של גולדה

בהכנות לקראת זימון ועידה עולמית של כל הארגונים היהודים בעולם שתמכו במאבק למען יהודי ברית-המועצות.

את העבודה של המועצה הציבורית ליוויתי החל מצעדיה הראשונים. מזכיר המועצה, יצחק לוי, איש העלייה הרוסית הוותיקה, עמד בקשר קבוע עם "בר" בתל אביב, ואילו אני קיימתי קשרים קבועים עם אייב הרמן ועם אברמוב. שני אישים אלה דאגו בראש ובראשונה לפעולות המועצה בישראל, אך סייעו לנו בשקדנות להקים את המסגרת העולמית לתיאום המאבק בין ישראל והמוסדות הלאומיים של יהדות התפוצות.